

بررسی اثرات انسجام اجتماعی بر بهبود شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی، مطالعه موردی: شهرستان اردبیل

وکیل حیدری ساربان^۱

دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۱/۱۰ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۶/۰۲/۰۶

چکیده

هدف این مقاله بررسی اثرات انسجام اجتماعی بر بهبود شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی شهرستان اردبیل می‌باشد. این تحقیق از نوع کاربردی و به روش تحلیلی-تبیینی می‌باشد. جهت جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسش‌نامه به روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان اردبیل که جامعه آماری تحقیق را شامل می‌شود مراجعه شد. که در این بین تعداد کل روستاییان بالای ۱۵ سال شهرستان اردبیل (۱۲۳۲۶۴) نفر برآورد گردید. علاوه بر این جهت تعیین حجم نمونه روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان اردبیل از فرمول کوچران استفاده شد و در نهایت حجم نمونه تعداد روستاییان (۳۸۳) نفر تعیین گردید. روایی صوری پرسش‌نامه با کسب نظرات صاحب‌نظران در دانشگاه و کارشناسان اجرایی مربوطه به دست آمد. هم‌چنین پس از انجام یک مطالعه راهنما و آزمون پایایی پرسش‌نامه ضریب کرونباخ آلفا، ۰/۸۳ بدست آمد. در نهایت نتیجه حاصل از آزمون هم‌بستگی پیرسون نشان داد که بین متغیرهای تعلق اجتماعی، انتظام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، تعامل اجتماعی، گرایش روستاییان نسبت به یکدیگر، گرایش به ارزش‌های جمعی و اعتماد اجتماعی - نهادی با بهبود شاخص‌های اقتصادی در مناطق روستایی شهرستان اردبیل رابطه معنی‌داری وجود دارد. در انتها با توجه به تحلیل نتایج، پیشنهاداتی کاربردی نیز ارائه شد.

واژگان کلیدی: توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی، انسجام اجتماعی، سرمایه اجتماعی، شهرستان اردبیل.

مقدمه

توسعه اقتصادی سکونتگاه‌های انسانی امری است دشوار و پیچیده که عوامل متعددی در ایجاد آن موثرند که عبارتند از: عوامل فرهنگی، نظام آموزشی، نظام اداری و مدیریت جامعه، و لیاقت مدیران در اداره جامعه برای فراهم آوردن زمینه مساعد برای بروز خلاقیت‌ها و ابتکارات بخش خصوصی، نظام اقتصادی انباشت سرمایه و ثبات سیاسی اقتصادی و قوام ملی و کاردانی و انسجام اجتماعی.

انسجام اجتماعی، به عنوان زیربنای توسعه اقتصادی هر جامعه قلمداد می‌شود. اهمیت انسجام اجتماعی در توسعه اقتصادی اجتماعات شهری و روستایی به حدی است که می‌توان آن را در شکوفایی اقتصاد تمامی سکونتگاه‌های انسانی کشورهای توسعه یافته به طور آشکاری مشاهده کرد (Vercelli, 2010: 25). نیز، انسجام اجتماعی به عنوان نوعی از ترتیبات اجتماعی که منجر به تعامل متقابل و یکپارچگی در اجتماعات شهری و روستایی می‌شود، شرط لازم برای اجرای اصلاحات نهادی و منشا دست‌یابی به توسعه اقتصادی مناطق شهری و روستایی محسوب می‌گردد. انسجام اجتماعی بیانگر روح اجتماعی در فرآیند توسعه در سکونتگاه‌های انسانی است و شرط لازم را برای جوامع شهری و روستایی فراهم می‌کند تا از حداکثر توان تولیدی خویش استفاده کنند. پر واضح است در اجتماعات روستایی منسجم‌تر، کاهش نوسان‌های اقتصادی، افزایش امنیت دارایی‌های فیزیکی و ذهنی افراد موجب تشکیل نهادهای بهتر و محیط سیاسی با ثبات‌تر، اثر بخشی بیشتر نهادها و سازمان‌ها، کیفیت بالاتر سیاست‌های توسعه و در نتیجه، رشد درآمد سرانه و توسعه اقتصادی بالاتر می‌شود (Heidari-Sareban & Majnoui-Toutakhaneh, 2017: 51). اجتماعات روستایی با انسجام بیشتر، فقیر و غنی را در هزینه‌ها و فواید تغییرات شریک می‌کند و بدین طریق به شکلی مناسب‌تر از سکونتگاه‌های انسانی فاقد انسجام اجتماعی (که هزینه‌ها را بر دوش فقرا تحمیل و فواید را نصیب ثروتمندان می‌کند) رفاه را گسترش و فقر را کاهش می‌دهد (مجنونی توتاخانه و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۰).

چندی از نظریه‌پردازان و اندیشمندان پیرامون پیوند انسجام اجتماعی و توسعه اقتصادی به مناسبات معنادار بین این دو متغیر دست یافته‌اند از آن جمله، به باور کاستلز (۱۳۸۷) تقویت انسجام اجتماعی معاملات اقتصادی بین اجتماعات انسانی را تسهیل نموده و به ساکنان آن سکونتگاه‌ها اعم از شهر و روستا در راستای توسعه اقتصادی یاری می‌رساند. بررسی تاثیر انسجام اجتماعی بر بهبود شاخص‌های اقتصادی در مناطق روستایی تا حدود زیادی بدیهی می‌نماید و به نحوی قیاسی می‌توان گفت که هر چه انسجام اجتماعی بیشتر باشد، توسعه اقتصادی مناطق روستایی بیشتر خواهد بود (حیدری ساربان، مجنونی توتاخانه، ۱۳۹۶: ۹۹). بنابراین، بررسی این رابطه هنگامی ارزش خواهد داشت که در حضور متغیرهای مهم دیگر، که بر کیفیت و کمیت این رابطه تاثیر می‌گذارند، آزمون شوند. و در نهایت باید گفت انسجام اجتماعی حاصل انباشت و گسترش سرمایه اجتماعی در طول زمان است که منافع فردی و جمعی ایجاد می‌کند. ایده اساسی نقش انسجام اجتماعی در توسعه اقتصادی، بر اهمیت نقش مثبت مشارکت افراد روستایی بر بهبود شاخص‌های اقتصادی در مناطق روستایی است. در قلب این دیدگاه این ایده وجود دارد که اجتماعات روستایی با انسجام اجتماعی بالاتر، دارای مزیت‌های مهمی در خلق و تداوم نهادهای کارآمد و در نتیجه عملکرد بهتر اقتصادی و اجتماعی و سیاسی، به واسطه افزایش و گسترش نرم‌های اجتماعی و مدل‌های ذهنی مبتنی بر همکاری و مشارکت در جهت منافع جمعی هستند.

گفتنی است اطلاع از میزان ارتقای شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی و اثرات انسجام اجتماعی در تقویت این شاخص‌ها، یکی از مهم‌ترین ابزارهای تصمیم‌گیری است که مسئولان و مدیران بایستی به آن توجه داشته باشند. به عبارتی جهت مساعدت به توسعه پایدار مناطق روستایی، لزوم توجه به وضعیت ارتقای و یافت شاخص‌های اقتصادی و برنامه‌ریزی بر اساس نوسانات آنها ضروری و اجتناب‌ناپذیر است و با توجه به این که توسعه اقتصادی مناطق روستایی به عنوان یکی از ابعاد مهم توسعه همه‌جانبه روستایی برای برنامه‌ریزی مدیریت توسعه پایدار روستایی مطرح است، لذا سهم به سزایی در توسعه پایدار روستایی خواهد داشت، هم چنین، در طی چند سال گذشته، در نواحی روستایی شهرستان اردبیل یک سری اتفاقات و مسائلی رخ داده که میزان شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی را از منظر افزایش درآمد سرانه، نرخ اشتغال روستاییان، میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی، عدم توجه به متنوع شدن فعالیت اقتصادی، عدم بهره‌گیری از خدمات اعتباری، پایین آمدن میزان بهره‌وری محصولات کشاورزی و میزان پس انداز و... تحت شعاع قرار داده است که به نظر می‌رسد بخشی از این مشکلات به دلیل عدم توجه به بعد نهادی توسعه اقتصادی یا همان انسجام اجتماعی پایین می‌باشد. به این خاطر، در نوشتار حاضر اثرات انسجام اجتماعی بر بهبود شاخص‌های اقتصادی ساکنان روستایی شهرستان اردبیل بررسی می‌شود. در اینجا با انجام پیمایش از روستاییان شهرستان اردبیل اثر انسجام اجتماعی بر بهبود شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی تحلیل می‌شود. در ادامه، چارچوب نظری مقاله معرفی خواهد شد. سپس روش تحقیق استفاده شده در این مقاله، با جزئیات بیشتری توضیح داده خواهد شد و در بخش بعدی، یافته‌های حاصل از پیمایش تحلیل می‌شوند، در بخش پایانی، نگارنده به نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات خواهد پرداخت.

مبانی نظری تحقیق

در ضرورت توسعه اقتصادی باید گفت در بلندمدت هیچ ملتی بدون دستیابی به آن قادر نخواهد بود حتی ملیت و تمامیت سیاسی خود را حفظ کند و نمی‌تواند شئون ملی خود را از بی‌حرمتی مصون دارد و سایه حکومتی مستقل، خوداتکای و هم‌بسته را همواره بر سر خود مستدام دارد. بدون رشد و توسعه اقتصادی، توسعه مبانی فرهنگ ملی، گسترش خدمات بهداشتی-درمانی، اجتماعی و برخورداری از نیروهای دفاعی کارآمد، امکان‌پذیر نخواهد بود. کشوری که از توسعه اقتصادی محروم باشد، با سپری شدن حتی یک روز، شکاف ناخوشایند بین انسان و نیازهایش، انسان و حکومت و انسان و آرمان‌ها و ارزش‌هایش، عمیق و عمیق‌تر خواهد شد و در نتیجه اعتماد متقابل دولت و ملت از بین خواهد رفت. چنین کشوری، از نظر اقتصادی به طور مداوم از دیگر جوامع عقب می‌ماند و احترام و مرتبه‌اش، دین و باورها، فرهنگ و ارزش‌هایش نزد دیگران از ارزش ساقط و با دیده تحقیر نگریسته می‌شود (نظریور، ۱۳۸۹: ۲۰)

تاکنون تعاریف متعددی از توسعه اقتصادی به عمل آمده که عبارتست از: توسعه اقتصادی فرآیند افزایش درآمد واقعی سرانه یک کشور طی یک دوره بلند مدت (Meier, 1970: 7) رشد اقتصادی همراه با تحولات نهادی، «کارآمد» (North, 2005) رشد همراه با افزایش ظرفیت‌های تولیدی اعم از ظرفیت‌های فیزیکی، اجتماعی و انسانی (ازکیا، ۱۳۸۱: ۱۸) تغییرات زندگی اقتصادی در اثر عوامل درون‌زا با تاکید بر ابداع و ابتکار (Joseph, 2009) تبدیل مبانی علمی و فنی تولید از حالت سنتی به حالت مدرن (عظیمی، ۱۳۸۱).

گروهی از اقتصاددانان با نزدیک کردن اقتصاد به جامعه‌شناسی معتقدند که برای فهم متغیرهای اقتصادی در جامعه باید نهادها و نهادمندی در آن جامعه را مورد مطالعه قرار داد. اولین اقتصاددانان نهادگرای توسعه، تورشتاین و بلن و وسلی‌میچل بوده‌اند. و بلن معتقد بود که قوانین اقتصادی اقتصاددانان کلاسیک، مفاهیم عام عاری از زمان‌اند. رفتار اقتصادی انسان‌ها را مانند هر فعالیت انسانی دیگر باید بر حسب زمینه و بستر اجتماعی آن مورد تحلیل قرار داد. وی با استنتاج‌های رفتار اقتصادی بر اساس گرایش‌های فایده‌جویانه و لذت‌خواهانه مخالف بود. (عنبری، ۱۳۹۰: ۹۶-۹۵) بی‌تردید توسعه اقتصادی، حاصل رفتارهای خلاق انسان‌ها است. افراد جامعه به طور دائمی در جریان طراحی، تامین منابع، اجرای و ارزیابی طرح‌های مختلف مشارکت دارند و با رفتارها و تصمیم‌گیری‌های خود توسعه را می‌آفرینند. در حقیقت جمعیت‌ها، سازمان‌ها و نهادهای مردمی بازیگران اصلی در فرآیند توسعه هستند. بدین ترتیب توجه به ماهیت انسانی مهم‌ترین اصلی است که فرض قواعد و قوانین جهانشمول برای تحلیل توسعه‌نیافتگی اقتصادهای مختلف را زیر سؤال می‌برد. قواعد و قوانین حاکم بر رفتار فردی یا در تعاملات اجتماعی، آن گونه که در نظریه‌پردازی‌های اندیشمندان اسلامی (شهید مطهری) یا برخی از پیشگامان علوم اجتماعی به ویژه علم اقتصاد مشهود است، در باورها و اعتقادات ریشه دارد و به عبارتی برگرفته از مدل‌های ذهنی آن‌ها است. مدل‌های ذهنی در اشتراک و تعامل در جامعه‌ای پیچیده، مدل‌های فکری و یا پارادایم‌های اجتماعی را شکل می‌دهد و به تبع آنها، در جوامع کنونی، ساختار نهادی (اعم از قوانین رسمی و غیر رسمی و سازمان‌های مختلف) ظهور می‌یابد و روابط و تعامل در جامعه بشری را شکل می‌دهد. بدین ترتیب، برای بررسی ضعف نهادی در کشورهای در حال توسعه، نقطه شروع تحلیل، مدل‌های ذهنی مشترک، رفتارها، روابط و تعاملات ناشی از آن است (نورث، ۲۰۰۴ به نقل از، توسلی و زبیری، ۱۳۹۲) اقتصاددانان نهادگرای جدید کیفیت نهادهای رسمی و غیررسمی کشورها را به عنوان مهم‌ترین موانع و محرک‌های توسعه پایدار قلمداد می‌کنند. در این دیدگاه بازار و دولت به مثابه نهادهای اجتماعی هستند که به همراه دیگر نهادها، کارآیی جامعه را تضمین می‌نمایند.

انسان موجودی اجتماعی است و در جامعه زندگی می‌کند و در برابر خواست‌ها و سلیقه‌ها و تفکرات گوناگون قرار می‌گیرد که گاه ممکن است با دیگران هم‌خوانی نداشته باشد و به عبارتی دیگر جامعه را می‌توان شبکه سازمان‌یافته از گروه‌های در حال همکاری و تعاون دانست که به شیوه‌ای منظم و منطبق بر مجموعه قوانین و ارزش‌ها در حال انجام کار ویژه‌های خود هستند و متمایل به تعامل و توازن که در آن همه عناصر گرایش معقولانه‌ای به سازگاری و وفاق دارند. بنابر این به نظر می‌رسد عنصر اصلی برای تعادل در جامعه، مفهوم وفاق و انسجام اجتماعی است. انسجام به اتفاق رسیدن در زمینه ارزش‌ها، هنجارها، منافع و مشترکات یا درون ذهنی کردن و ملکه ساختن هنجارهایی که درباره آن‌ها کمتر تردید روا می‌شود، است (خلیلی، ۱۳۷۹، ص. ۱۵۴) و نیز به باور سریع القلم (۱۳۹۰)، انسجام اجتماعی، به مفهوم ساده و سطحی آن در تمدن‌های قدیم بشری نیز، حضور داشته است. اما انسجام اجتماعی جدید از وسعت، پیچیدگی و دامنه وسیع شبکه‌ای برخوردار است.

امیل دورکیم از اولین جامعه‌شناسانی است که مفهوم انسجام و همبستگی اجتماعی را مورد مطالعه قرار داده است و وجود آن را برای هر جامعه‌ای لازم می‌داند. جان‌اتان ترنر، به نقل از دورکیم می‌گوید؛ انسجام وقتی رخ می‌دهد که عواطف افراد به وسیله نمادهای فرهنگی تنظیم شوند، جایی که افراد متصل به جماعت و اجتماعی شده باشند، جایی

که کنش‌های تنظیم شده و به وسیله هنجارها هماهنگ شده‌اند و جایی که نابرابری‌ها قانونی تصور می‌شود (اکبری، ۱۳۸۳: ۱۷-۱۸) انسجام اجتماعی در یک حوزه تعاملی معین شکل و معنا پیدا می‌کند. دورکیم احساسی را که در میدان تعاملی بوجود می‌آید، عاطفه جمعی می‌نامد. از نظر دورکیم عاطفه جمعی عمیق، بیشتر در مناسک جمعی (مثل اعیاد و مراسم ملی و مذهبی و غیره) به وجود می‌آید و بدین نحو موجبات افزایش و تحکیم انسجام اجتماعی را فراهم می‌کند. (چلبی، ۱۳۷۲: ۲۲) بنابراین جوامع مادامی که جمعیت آنها اندک بوده و جوامعی ساده با باورها و ارزش‌های محدود و ساده بودند، انسجام در آنها مکانیکی بوده است، اما دورکیم معتقد است که جوامع سنتی در روند تکاملی خود تحت تاثیر عواملی، تغییراتی را در خود پذیرا می‌شوند. مهم‌ترین این عوامل از دورکیم، پیشرفت تقسیم‌کار است که باعث تحولی عظیم در این جوامع گشته و در حقیقت به دلیل تقسیم‌کار است که جامعه سنتی مبتنی بر انسجام مکانیکی به جامعه صنعتی مبتنی بر همبستگی ارگانیکی تبدیل می‌گردد. اما در این زمینه که چه چیزی تقسیم‌کار را ایجاد و تشدید می‌کند، دورکیم می‌گوید «بین تراکم مادی و تراکم اخلاقی پیوند نزدیکی وجود دارد» او به عناصری چون افزایش تراکم جمعیت، افزایش و تشکیل شهرنشینی، تعداد و سرعت راه‌های ارتباطی و حمل و نقل اشاره دارد. دورکیم معتقد است رشد و افزایش تعاملات افراد به پیچیدگی و تخصصی‌تر شدن تقسیم‌کار و تراکم اخلاقی می‌انجامد و به تعبیر گیروشه از این جریان متحرک عمومی لاجرم درجه بسیار بالایی از فرهنگ حاصل خواهد شد و بنابراین همین شدت روابط است که تمدن را در جوامعی می‌سازد که انسجامش دیگر از نوع ارگانیکی است (منظور و یادی پور، ۱۳۸۷: ۱۵۱-۱۵۰) به نظر گیدنز، انسجام اجتماعی را نمی‌توان با اقدام از بالا به پایین دولت یا با توسل به سنت تضمین کرد. ما ناچاریم زندگی خود را به شیوه‌ای فعال‌تر از آنچه در نسل‌های پیشین درست بود بسازیم و باید برای پیامدهای آنچه انجام می‌دهیم و عادت‌های سبک زندگی‌ای که برگزیده‌ایم، فعالانه‌تر مسئولیت بپذیریم. موضع مسئولیت و یا تعهد در سوسیال دموکراسی قدیم وجود داشت، اما تا اندازه‌ای زیادی غیر فعال بود، چون در مفهوم تدارک جمعی غرق شده بود، امروز ما باید تعادل جدیدی بین مسئولیت‌های فردی و جمعی بیابیم (گیدنز، ۱۳۷۸: ۴۳)

واکاوی اسناد و مدارک نشان می‌دهد مفهوم انسجام اجتماعی تعریف دقیقی ندارد و در کشورهای مختلف و مناطق مختلف معنای متفاوتی برای آن بیان شده است. در کشورهای جهان سوم مفهوم انسجام اجتماعی معادل تجدید، تغییر و تحول ساختاری می‌باشد (Easterly, 2006) فرهنگ جامعه‌شناسی آلموند کولین، انسجام اجتماعی را توافق افکار، احساسات و اعمالی توصیف می‌کند که وحدت یک گروه یا جامعه را مشخص می‌کند (Peters, 2009: 4) تالکوت پارسونز انسجام اجتماعی را در دو نظام «شخصیت» و «نظام اجتماعی» مورد بررسی قرار داده است. پارسونز در بحث انسجام در نظام شخصیت به مراحل رشد شخصیت و کودک و جامعه‌پذیری اشاره دارد. به نظر او در هر مرحله پس از تفکیک و پیدایش تنش‌ها، سازگاری‌هایی از سوی اجزای نظام برای رسیدن به وضعیت تعادل جدید صورت می‌گیرد. وی انسجام اجتماعی را مجموعه سازگاری‌هایی می‌داند که برای ایجاد شرایط لازم برای بقای وضع تفکیک‌یافته تازه توسط دیگر اجزای صورت می‌گیرد تا شرایط لازم برای سیستم به عنوان یک کل پویا فراهم گردد (کوهی، ۱۳۸۲). در یک تعریف کلی، انسجام اجتماعی به وضعیتی اطلاق می‌شود که در آن، اجزای تشکیل‌دهنده جامعه، به گونه‌ای به یکدیگر وصل می‌شوند که یک کل معنادار و موثر را بوجود می‌آورند. به عبارت دیگر، انسجام

اجتماعی نوعی از ترتیبات اجتماعی است که تضمین می‌کند افراد، نهادها، سازمان‌ها و گروه‌های مختلف اجرایی در سطوح مختلف، به اشتراک ذهنی (مدل‌های ذهنی مشترک) برسند، قابلیت همکاری با یکدیگر را داشته باشند، به قوانین موجود احترام بگذارند، از امکانات جامعه استفاده کنند و در مقابل توانایی‌های خویش را بر اساس هوش‌ها و توانمندی‌های چندگانه بازشناسی و پرورش داده و در اختیار جامعه قرار دهند، که به نوبه خود توسعه ظرفیت‌ها و توانایی‌های جامعه را به بار می‌آورد (زبیری و کریمی موعاری، ۱۳۹۲، ص. ۴۱) به زعم مالتوس و پانتلیدو (۲۰۰۴) انسجام اجتماعی مبین وضعیت درهم‌آمیختگی و به هم پیوستگی اقتصادی است که موجبات تعامل متقابل، حس تعلق سرزمینی و وحدت ملی را فراهم می‌سازد. به باور ولکوک (۱۹۹۹)، انسجام اجتماعی نقطه مقابل از هم گسیختگی اجتماعی است؛ یعنی وضعیتی که نیروهای مختلف به جای تعامل مثبت و سازنده، نفع شخصی و گروهی خویش را به بهای ضرر طرف مقابل پی‌گیری می‌کنند. وجه فرهنگی از هم گسیختگی اجتماعی را می‌توان در تزلزل نظام اخلاقی حاکم بر جامعه، درهم ریختن سلسله‌مراتب ارزش‌ها، غیر شفاف‌شدن اهداف و خلط مداوم اهداف و ابزار جستجو کرد. نتیجه تضعیف انسجام اجتماعی، افزایش درگیری‌ها و تنش‌های فردی و جمعی، کاهش مشارکت، افزایش هزینه‌های کنترل اجتماعی و به طور کلی افت کارایی نظام اجتماعی و در نتیجه، ضعف نهادی است. در چنین فضایی سیاست‌های اقتصادی تاثیر نمی‌کند و یا نتایج نامطلوبی را پدید می‌آورد. گروه‌های مختلف در چنین کشورهایی به جای هماهنگی در تصمیم‌گیری‌ها و جهت‌گیری‌ها به منظور افزایش منافع ملی، درگیر تقسیم منافع ملی به جای افزایش و رشد آن هستند.

مطالعات نشان می‌دهد در جوامعی که انسجام اجتماعی در سطح پایین‌تری قرار دارد، کارآفرین‌ها باید هزینه‌های بالایی را صرف کنترل و نظارت بر فعالیت‌های خود کنند و به همین دلیل فرصت اندکی برای نوآوری در محصولات و فرآیندهای تولیدی دارند. علاوه بر این هر جا انسجام اجتماعی بالا باشد؛ بازارهای رسمی اعتبار که متکی بر روابط شخصی است، می‌تواند سرمایه‌گذاری را تسهیل کند (سلیمانی، ۱۳۸۷: ۱۶۶)

پیرامون پیوند انسجام اجتماعی با توسعه اقتصادی و اثرات آن باید گفت که توسعه اقتصادی، حاصل رفتار خلاق انسان‌ها و مشارکت جمعی افراد، گروه‌ها و طبقات مختلف جامعه در تمام عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی است. افراد جامعه به طور دائمی در جریان طراحی، تامین منابع، اجرا و ارزیابی پروژه‌های مختلف مشارکت داشته و با رفتارها و تصمیم‌گیرهای خود توسعه اقتصادی را می‌آفرینند. به عبارت دیگر، جمعیت‌ها، سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی شرکت‌کنندگان اصلی در فرآیند توسعه اقتصادی هستند. در نتیجه، متفاوت بودن درجه انسجام اجتماعی، ظرفیت بسیج و قابلیت هماهنگی این گروه‌ها، عامل مهمی در عملکرد متفاوت این کشورها در راستای خلق نهادهای کارآمد و دستیابی به توسعه اقتصادی محسوب می‌شود. (کریمی موعاری و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۴۵-۲۷) دین (۲۰۰۳)

عده‌ای از محققان با مطالعه روی ۴۱ کشور نشان دادند که اعتماد بالا روی رشد اثر می‌گذارد زیرا کارایی اقتصادی را با کاهش هزینه‌های حمل و نقل، کاهش هزینه‌ها در هنگام بستن قراردادها و کاهش هزینه‌ها در اجرای قراردادها افزایش می‌دهد. افزایش انسجام اجتماعی، باعث کاهش عدم اطمینان در سیاست‌ها، کاهش نوسان‌های اقتصادی و افزایش امنیت دارایی‌های فیزیکی و ذهنی افراد می‌شود، عدم اتلاف سرمایه‌ها و نیروها، کمک به اجرای درست و

موثر برنامه‌های راهبردی دولت، ارتقای قابلیت همکاری سازمان‌ها، نهادها و گروه‌های اجرایی در سطوح مختلف، شراکت فقیر و غنی در هزینه‌ها و فواید تغییرات، گسترش رفاه در جامعه، ارتقای توانایی افراد در مدیریت هزینه‌ها، بسترسازی جهت استفاده همگان از فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، نیل به مدل ذهنی مشترک، کاهش فقر و دسترسی بهتر افراد به تغذیه مناسب، تقویت پیوندهای اجتماعی، کاهش غالبیت رفتارهای رانت‌جویانه، افزایش بهره‌وری و امکان دسترسی به درآمدهای بالاتر، کاهش شکاف طبقاتی، کاهش نابرابری، شکل‌گیری نهادهای عمومی کارآمدتر و در نهایت کارایی نظام اقتصادی در سکونتگاه‌های انسانی اعم از شهر و روستا می‌گردد. (North, 2009, Toth, 2011, Ferroni, 2008, Toth, 2011, Oxoby, 2009, Eastly, 2006, کریمی موعاری و همکاران، ۱۳۹۱)

پیشینه تحقیق

امین بیدختی و شریفی (۱۳۹۰) در مقاله خود با عنوان «بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی: ارایه یک الگوی نظری» دریافتند که سرمایه اجتماعی با تاثیر بر توسعه مالی، سرمایه‌گذاری، رشد اقتصادی، گردش اطلاعات و جلوگیری از شکست بازار، انباشت سرمایه انسانی، نوآوری و کارآفرینی، کارایی دولت می‌تواند نقش بسیار مهمی در وضعیت تولیدی و اقتصادی جوامع داشته باشد. نتایج مطالعات گل شیرینی اصفهانی و همکاران (۱۳۸۸)، در پژوهشی با عنوان «تاثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان: مطالعه موردی: بخش گندمان، شهرستان بروجن» رابطه معنی‌دار بین انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی روستاییان را نشان می‌دهد. جمعه‌زاده و همکاران (۱۳۹۲)، پیرامون «بررسی رابطه مصرف رسانه‌ای و انسجام اجتماعی» به ارتباط معنادار بین مصرف رسانه‌ای و انسجام اجتماعی پاسخ‌گویان دست یافته‌اند. نتایج مطالعات طالب و همکاران (۱۳۸۸)، در تحقیقی با عنوان «بررسی تاثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان» نشان داده است که هر چه گرایش روستاییان نسبت به یکدیگر و نیز میزان تعامل و ارتباط متقابل اجتماعی نیز در میان روستاییان بیشتر باشد، میزان مشارکت اجتماعی نیز افزایش می‌یابد. هم‌چنین براساس یافته‌های این تحقیق هر چقدر میزان نزاع‌های دسته جمعی و اختلافات طایفه‌ای و قومی در بین روستاییان پایین باشد، میزان مشارکت اجتماعی در میان آنها بالاتر می‌رود. بنگا و زوبنا (۲۰۱۰) در یافته‌های خود به این نتیجه رسیدند که تقویت انسجام اجتماعی از طریق مشارکت بهتر روستاییان در دانش و هزینه‌های اجرایی کمتر به بهبود شاخص‌های اقتصادی در مناطق روستایی منجر می‌شود. به باور چونگ و همکاران (۲۰۰۷) بهبود عمل‌کرد گروهی، کاهش میزان ترک شغل و مهاجرت از روستا، کسب مهارت‌ها و دانش جدید از سوی هم‌دیگر، اهتمام به عضویت در تعاونی روستایی، شکل‌گیری زمینه انتقال تجارب، افزایش بهره‌وری نیروی کار و انگیزش مناسب در گروه‌های کاری تابعی از تقویت انسجام اجتماعی در مناطق روستایی می‌باشد. به زعم استادر (۲۰۰۲) بین مشارکت اجتماعی، تعامل اجتماعی و انتظام اجتماعی با ارتقای شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی رابطه معنی‌داری وجود دارد. کوارک (۲۰۰۶) در مطالعات خود پیرامون «تاکید بر نقش انسجام اجتماعی در بهبود شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی» این مساله را مطرح می‌کند که هنجارهای تعاونی، اعتماد میان فردی و ارتباطات اجتماعی، کیفیت تعاملات اجتماعی در مناطق روستایی را بهبود بخشیده و در نتیجه به بازدهی بیشتر و افزایش میزان عملکرد در واحد سطح و کاهش هزینه‌های معاملات منجر می‌شود. به باور جفر (۲۰۰۳) بین تقویت

انسجام اجتماعی در مناطق روستایی با مشارکت افراد روستایی در تمامی زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و افزایش کارآمدی رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد.

روش تحقیق

هدف این تحقیق بررسی اثرات انسجام اجتماعی بر بهبود شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی شهرستان اردبیل می‌باشد. این تحقیق از نوع کاربردی و به روش تحلیلی-تبیینی می‌باشد. جهت جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسش‌نامه به روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان اردبیل که جامعه آماری تحقیق را شامل می‌شود مراجعه شد. که در این بین تعداد کل روستاییان بالای ۱۵ سال شهرستان اردبیل (۱۲۳۲۶۴) نفر برآورد گردید. علاوه بر این جهت تعیین حجم نمونه روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان اردبیل از فرمول کوچران استفاده شد و در نهایت حجم نمونه تعداد روستاییان (۳۸۳) نفر تعیین گردید. همان‌طوری که ذکر آن رفت ابزار اندازه‌گیری پرسش‌نامه محقق ساخته می‌باشد برای امتیازدهی از طیف پنج قسمتی لیکرت استفاده گردید هم‌چنین از طریق ابزار پرسش‌نامه، متغیر بهبود شاخص‌های اقتصادی به کمک ۶۲ سؤال بسته مورد سنجش قرار گرفت در مرحله امتیازدهی، از آن جا که دسته‌ای از سئوال‌ات در جهت منفی مطرح شده‌اند، با استفاده از نرم افزار SPSS، کدگذاری مجدد برای این دسته از سئوال‌ات انجام شد. بنابر این امتیاز پاسخ‌ها در سئوال‌ات با جهت مثبت به صورت: ۵= کاملاً موافقم، ۴= موافقم، ۳= نظری ندارم، ۲= مخالفم و ۱= کاملاً مخالفم و در مورد سئوال‌ات منفی عکس این حالت می‌باشد. رویی صوری پرسش‌نامه با کسب نظرات صاحب‌نظران در دانشگاه محقق اردبیلی و دانشگاه تبریز و کارشناسان اجرایی مربوطه در سازمان جهاد کشاورزی استان اردبیل به دست آمد. هم‌چنین پس از انجام یک مطالعه راهنما و آزمون پایایی پرسش‌نامه ضریب کرونباخ آلفا، ۰/۸۳ بدست آمد. متغیرهای مستقل این تحقیق شامل مولفه‌های انسجام اجتماعی (شامل تعلق اجتماعی، انتظام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، تعامل اجتماعی، گرایش روستاییان نسبت به یکدیگر، میزان نزاع دسته جمعی، گرایش به ارزش‌های اجتماعی و اعتماد اجتماعی-نهادی) و متغیر وابسته شامل شاخص‌های اقتصادی روستاییان ساکن شهرستان اردبیل می‌باشد. برای تبیین این فرضیه که بین انسجام اجتماعی و ارتقای شاخص‌های اقتصادی در مناطق روستایی شهرستان اردبیل رابطه معنی‌داری وجود دارد، ابتدا به منظور نمایش چگونگی مراحل انجام ارزیابی و اولویت‌بندی و برای سهولت تشریح مدل، ۱۵ متغیر موثر بر بهبود شاخص‌های اقتصادی ۳۸۳ افراد روستایی از طریق فرمول کوکران به صورت تصادفی انتخاب گردید. برای تعیین وزن شاخص‌ها ضمن استفاده از تجربیات جهانی، از دیدگاه ۱۵ نفر از کارشناسان بخش توسعه روستایی سازمان جهاد کشاورزی استان استفاده به عمل آمد. همان‌طور که جدول ۱ نشان داده است به منظور اولویت‌بندی دهستان‌ها (از منظر بهبود شاخص‌های اقتصادی) از ۱۵ شاخص استفاده شده است.

در نهایت، در این پژوهش با مطالعه وضعیت مناطق روستایی از منظر بهبود شاخص‌های اقتصادی جوامع روستایی در نهایت ۱۵ شاخص انتخاب شدند که بدین شرح اند: ایجاد فرصت‌های شغلی، افزایش بهره‌وری، رشد سرمایه‌گذاری، رضایتمندی از کار و فعالیت، میزان به‌کارگیری نهاده‌های مدرن کشاورزی، ضریب تنوع شغلی، میزان کشاورزان دارای پوشش بیمه محصولات، سرانه تراکتور و کمباین به زمین، کل پس‌انداز حاصل از فعالیت کشاورزی و میزان پس‌انداز واقعی، وضعیت امنیت غذایی، میزان یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی، توسعه کاربری‌های صنعتی و

تجاری و توزیع بهینه کالا و خدمات. برای تعیین شاخص‌های تبیین‌کننده انسجام اجتماعی، پرسش‌نامه‌ای برای مولفه‌های انسجام اجتماعی بر اساس طیف لیکرت طراحی شد و به گردآوری اطلاعات به منظور تعیین میزان انسجام اجتماعی روستاییان اقدام گردید.

جدول (۱): میزان بهبود شاخص‌های اقتصادی نمونه مورد مطالعه به تفکیک دهستان‌های شهرستان اردبیل

میزان دسترسی به تسهیلات اعتباری	میزان پس انداز واقعی	توزیع بهینه کالا و خدمات	توسعه کاربری صنعتی و تجاری	میزان یکپارچه سازی اراضی کشاورزی	وضعیت امنیت غذایی	کل پس انداز حاصل از فعالیت کشاورزی	سرانه تراکتور و کمپاین به زمین	کشاورزان دارای پوشش بیمه محصولات	ضریب تنوع شغلی	میزان به کار گیری نهاده‌های مدرن کشاورزی	رضایتمندی از کار و فعالیت	رشد سرمایه گذاری	افزایش بهره وری	ایجاد فرصت‌های شغلی
۸	۱۳۴	۱۲۲	۱۵۴	۱۰۱	۱۴۲	۵۷	۹۹	۱۸۵	۱۴۳	۱۸۸	۱۱۱	۱۳۵	۱۵۵	۱۴۵
۶۵	۱۳۲	۱۰۴	۱۶۴	۸۸	۱۰۶	۴۳	۵۴	۸۸	۱۲۲	۱۶۵	۹۸	۸۷	۱۰۴	۱۲۳
۸۱	۹۷	۸۳	۱۰۹	۸۳	۵۵	۶۷	۶۹	۵۸	۸۷	۱۰۷	۸۸	۷۶	۶۵	۸۴
۲۰۹	۱۷۳	۱۹۸	۱۴۵	۱۶۳	۱۷۴	۱۶۳	۱۵۲	۱۲۲	۲۰۱	۱۹۹	۱۶۷	۱۷۵	۱۹۹	۱۸۵
۴۲	۸۲	۶۵	۱۰۸	۲۱	۲۸	۳۸	۶۴	۳۲	۷۱	۷۶	۵۲	۶۵	۵۵	۸۲
۱۶۵	۱۸۵	۱۳۷	۱۸۴	۱۷۳	۱۶۷	۸۸	۱۳۴	۱۶۴	۱۶۷	۱۸۹	۱۵۷	۱۳۷	۱۴۱	۱۶۴
۱۷۳	۱۸۶	۸۵	۱۳۸	۱۳۴	۱۵۷	۶۷	۱۱۳	۱۳۴	۱۷۴	۲۱۰	۹۲	۱۵۵	۱۷۲	۱۳۵
۱۸۵	۱۷۶	۱۸۳	۱۹۹	۱۳۶	۱۸۷	۱۹۸	۱۰۹	۱۴۶	۱۸۴	۱۹۸	۱۶۸	۱۴۶	۱۶۴	۱۷۶
۴۳۸	۱۷۵	۱۰۹	۲۱۱	۱۶۷	۱۲۵	۸۳	۱۵۲	۱۳۴	۱۷۴	۱۲۲	۱۲۲	۱۳۴	۱۵۰	۱۶۴
۲۲	۴۵	۲۲	۶۵	۵۵	۴۵	۵۴	۳۵	۴۴	۵۴	۸۷	۵۸	۵۸	۷۲	۷۶
۱۴۶	۱۹۹	۱۰۸	۱۹۹	۱۶۲	۱۷۶	۹۵	۱۳۵	۱۱۱	۱۶۴	۱۸۵	۹۵	۱۵۵	۱۶۲	۱۴۵
0.08	0.03	0.02	0.01	0.04	0.06	0.09	0.01	0.2	0.06	0.04	0.07	0.2	0.07	0.02

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

پس از انتخاب وضعیت شاخص‌های اقتصادی جوامع روستایی شهرستان اردبیل بر اساس فنون نرم تصمیم‌گیری، به طراحی مدل تحقیق پرداخته شده است. در نهایت به منظور اولویت‌بندی سطح بهبود شاخص‌های اقتصادی روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان اردبیل به تفکیک دهستان، از روش تاپسیس استفاده شده است. در روش تاپسیس، ماتریس $n \times m$ که دارای m گزینه و n معیار می‌باشد، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در این الگوریتم، فرض بر این است که مطلوبیت هر شاخص به طور یکنواخت افزایشی (یا کاهش) است بدان صورت که بهترین ارزش موجود از یک شاخص نشان‌دهنده ایده‌آل مثبت بوده و بدترین ارزش موجود از آن مشخص‌کننده ایده‌آل منفی برای آن خواهد بود. هم‌چنین شاخص‌ها مستقل از هم هستند. ضمناً فاصله یک گزینه از ایده‌آل مثبت (منفی) ممکن است بصورت اقلیدسی (از توان دوم) و یا بصورت مجموع قدر مطلق از فواصل خطی (معروف به فواصل بلوکی) محاسبه گردد، که این امر بستگی به نرخ تبادل و جایگزینی در بین شاخص‌ها دارد (حیدری ساربان، ۱۳۹۱).

(۴۲). جهت بهره‌برداری از این تکنیک، مراحل زیر به اجرا گذاشته می‌شود. (پورطاهری، ۱۳۹۰)

مرحله اول: تشکیل ماتریس داده‌ها بر اساس n آلترناتیو و k شاخص.

$$w \begin{bmatrix} 1 & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ 4 & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ 4 & & & \cdot \\ 1 & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله دوم: استاندارد نمودن داده‌ها و تشکیل ماتریس استاندارد از طریق رابطه زیر:

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}}$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله سوم: تعیین وزن هریک از شاخص‌ها (w_i) بر اساس $\sum_{i=1}^n w_i = 1$. در این راستا شاخص‌های دارای اهمیت بیشتر از وزن بالاتری نیز برخوردارند.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله چهارم: تعیین فاصله I، امین آلترناتیو از آلترناتیو ایده‌آل (بالاترین عملکرد هر شاخص) که آن را با (A^*) نشان می‌دهند.

$$A^* = \left\{ (\max_j v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') \right\}$$

$$A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$$

مرحله پنجم: تعیین فاصله II امین آلترناتیو حداقل (پایین‌ترین عملکرد هر شاخص) که آن را با (A^-) نشان می‌دهند.

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_j v_{ij} | j \in J') \right\}$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$$

مرحله ششم: تعیین معیار فاصله‌ای برای آلترناتیو ایده‌آل (S_i^*) و آلترناتیو حداقل (S_i^-).

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

مرحله هفتم: تعیین ضریبی که برابر است با فاصله آلترناتیو حداقل (S_i^-) تقسیم بر مجموع فاصله آلترناتیو حداقل (S_i^*) و فاصله آلترناتیو ایده آل (S_i^*) که آن را با (C_i^*) نشان داده و از رابطه زیر محاسبه می شود.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

مرحله هشتم: رتبه بندی آلترناتیوها بر اساس میزان C_i^* . میزان فوق بین صفر و یک ($0 \leq C_i^* \leq 1$) در نوسان است در این راستا $C_i^* = 1$ نشان دهنده بالاترین رتبه و $C_i^* = 0$ نیز نشان دهنده کمترین رتبه است.

یافته‌ها

پس از تشکیل بانک اطلاعات داده‌ها و پردازش آن، ابتدا وضعیت شاخص‌های اقتصادی افراد روستایی به تفکیک دهستان‌های شهرستان اردبیل به روش تاپسیس اولویت بندی گردید که نتایج آن به شرح جدول (۲) نشان داده شده است.

$C_1^* = \frac{0.025}{0.025 + 0.032} = 0.43$	$C_2^* = \frac{0.011}{0.011 + 0.049} = 0.18$
$C_3^* = \frac{0.042}{0.042 + 0.15} = 0.21$	$C_4^* = \frac{0.072}{0.072 + 0.054} = 0.57$
$C_5^* = \frac{0.32}{0.32 + 0.044} = 0.87$	$C_6^* = \frac{0.085}{0.085 + 0.012} = 0.87$
$C_7^* = \frac{0.022}{0.22 + 0.019} = 0.092$	$C_8^* = \frac{0.043}{0.043 + 0.061} = 0.41$
$C_9^* = \frac{0.18}{0.18 + 0.51} = 0.26$	$C_{10}^* = \frac{0.012}{0.012 + 0.039} = 0.23$
$C_{11}^* = \frac{0.041}{0.041 + 0.025} = 0.62$	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

پس از تعیین وضعیت شاخص‌های اقتصادی به تفکیک دهستان‌های شهرستان اردبیل برای تعیین اثرات انسجام اجتماعی در بهبود شاخص‌های اقتصادی به بهره‌گیری از ضریب همبستگی پیرسون با توجه به نوع متغیرهای تحقیق مبادرت گردید. که در این ارتباط، جدول شماره (۳)، دو هم بستگی ساده (پیرسون) هر یک از مولفه‌های انسجام اجتماعی را با شاخص‌های اقتصادی نشان می‌دهد همان گونه که مشاهده می‌شود به جز دو متغیر میزان نزاع دسته جمعی و میزان آشنایی با نهادهای خودیار محلی تمام هم بستگی‌ها در سطوح ($p < 0.01$) معنی دار است. بالاترین میزان هم بستگی مربوط به رابطه میزان تعامل اجتماعی با شاخص‌های اقتصادی ($r = 0.472$; $p < 0.01$) و کمترین میزان مربوط به رابطه میزان نزاع دسته جمعی با شاخص‌های اقتصادی ($r = 0.136$; $p < 0.01$) است.

جدول ۳: ضریب همبستگی بین انسجام اجتماعی و توسعه اقتصادی روستاییان

متغیر	ضریب همبستگی (r)	سطح معناداری (p)
تعلق اجتماعی	۰/۲۶۶	۰/۰۰۰
انتظام اجتماعی	۰/۳۳۵	۰/۰۰۱
مشارکت اجتماعی	۰/۳۵۸	۰/۰۰۰
میزان تعامل اجتماعی	۰/۴۷۲	۰/۰۰۰
گرایش روستاییان نسبت به یکدیگر	۰/۴۲۷	۰/۰۰۰
میزان نزاع جمعی	۰/۱۳۶	۰/۱۷۷
گرایش به ارزش‌های اجتماعی	۰/۴۲۲	۰/۰۰۰
میزان آشنایی با نهادهای خودیار محلی	۰/۱۶۴	۰/۱۰۵
اعتماد اجتماعی-نهادی	۰/۳۷۸	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

براساس رویکرد نهادگرایان، یکی از مهم‌ترین دلایل عدم موفقیت اصلاحات نهادی در کشورهای فقیر و شکست این کشورها در پیشبرد اهداف توسعه‌ای، وجود درگیری‌ها و تنش‌های فردی و جمعی، عدم مشارکت جمعی، بالا بودن هزینه‌های کنترل اجتماعی، پایین بودن کارایی نظام اجتماعی و به طور کلی از هم گسیختگی اجتماعی است. در نتیجه، این کشورها با تعارض‌ها و تضادهای راهبردی در سطوح مختلف جامعه مواجه هستند. در چنین فضایی، سود انتظاری اقدامات فرصت طلبانه بالاست. در نتیجه، هر یک از گروه‌های متفاوت اجتماعی به دنبال حداکثر کردن منافع خود بر می‌آیند. به ویژه هنگامی که اقتصاد با یک بحران و یا شوک خارجی مواجه شود، گروه‌های اجتماعی متفاوت با یکدیگر می‌جنگند تا سهم قبلی خود را حفظ کنند. بنابر این علی‌رغم تلاش‌های فردی و وجود ذخایر عظیم و توانمندی‌های بالقوه، سیاست‌های اقتصادی تاثیر نمی‌کنند.

نوشتار حاضر نقش انسجام اجتماعی را در بهبود شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی مورد بررسی و تحلیل قرار داده است و تحلیل آماری نشان داد که انسجام اجتماعی در بهبود شاخص‌های اقتصادی روستاییان شهرستان اردبیل تاثیر گذار بوده است. به طوری که همبستگی بهبود شاخص‌های اقتصادی در اکثر مولفه‌های انسجام اجتماعی در قالب فرضیه تحقیق به اثبات رسیده است. با توجه به این که میزان p محاسبه شده در تمامی متغیرهای تحقیق به جز متغیرهای میزان نزاع دسته‌جمعی و میزان آشنایی به نهادهای خودیار محلی با متغیر بهبود شاخص‌های اقتصادی سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱ را نشان داد، می‌توان استنباط کرد که رابطه بسیار قوی با جهت مثبت میان وضعیت شاخص‌های اقتصادی جوامع روستایی شهرستان اردبیل با مولفه‌های تعلق اجتماعی، گرایش به انتظام اجتماعی، میزان تعامل اجتماعی، مشارکت اجتماعی، گرایش روستاییان نسبت به یکدیگر، گرایش به ارزش‌های اجتماعی و اعتماد اجتماعی-نهادی وجود دارد. دارد نتایج این پژوهش در راستای یافته‌های زبیری و کریمی موغاری (۱۳۹۲): گل‌شیری اصفهانی و همکاران (۱۳۸۸)؛ بنگا و زوبنا (۲۰۱۰)، دینا (۲۰۰۳) و استرلی (۲۰۰۶) مبتنی بر تاثیر انسجام اجتماعی بر بهبود شاخص‌های اقتصادی قرار دارد. در تبیین این رابطه باید گفت انسجام اجتماعی به عنوان وضعیتی که چگونگی تعامل و به هم پیوستگی جوامع و سکونتگاه‌هایی انسانی اعم از شهر و روستا را نشان می‌دهد، نتیجه تعامل پویا و متقابل سرمایه اجتماعی از یک طرف و عدم نابرابری و محرومیت اجتماعی و اقتصادی از طرف دیگر شناخته می‌شود. با افزایش سرمایه اجتماعی و کاهش نابرابری و محرومیت در توزیع فرصت‌های اقتصادی و

اجتماعی، بافت اجتماعی منسجمی شکل می‌گیرد که در آن تار و پود جامعه روستایی و سایر اجتماعات انسانی از طریق شبکه‌های ارتباطی، هنجارها و اعتماد به هم پیوند می‌یابد و نهادهای متنوعی را در ارتباط با همکاری و هماهنگی میان اعضای جوامع روستایی و شهری و تسهیل حل تعارض میان علایق و منافع متفاوت ایجاد می‌کند. چنین جوامعی اعم از جوامع شهری و روستایی، به علت مشارکت گسترده مردم در حوزه‌های متفاوت، محدود شدن سهم قدرت، و واگذاری بخشی از تصمیم‌گیری‌ها به آحاد جامعه می‌تواند به محیط اجتماعی و سیاسی با ثبات، نهادهای کارآمد، هماهنگی و هم‌سویی در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها، توجه بیشتر به برنامه‌ریزی حول محور بهره‌وری و کارایی، تدبیر شایسته امور و در نهایت رشد و توسعه پایدار سکونت‌گاههای انسانی دست یابد.

در نهایت، با استناد به نتیجه تحقیق پیشنهاد می‌شود علل کاهش انسجام اجتماعی در مناطق روستایی و تلاش در جهت ارتقای انسجام اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد. و دهستان‌هایی که انسجام اجتماعی روستاییان آنها در سطح مطلوبی قرار داد و هم‌چنین دهستان‌هایی که میزان انسجام اجتماعی روستاییان آنها در سطح پایین‌تری قرار داد مورد بررسی قرار گیرد. مطالعات و پژوهش‌هایی پیرامون نقش انسجام اجتماعی در بهبود شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی توسعه یابد. بایستی تمهیداتی صورت گیرد تا اجتماعات روستایی ملزم به رعایت هنجارها و ارزش‌ها گردند و افرادی که برخلاف آن رفتار کنند، با سرزنش و مجازات اجتماعی مواجه شوند تا فرآیند توسعه اقتصادی مناطق روستایی به ویژه با افزایش میزان بهره‌وری و کارایی روستاییان تسریع و تسهیل گردد. مطلوب است جهت ارتقای هر چه سریع‌تر شاخص‌های اقتصادی افراد روستایی ساکن در مناطق روستایی شهرستان اردبیل مقدمات عمل و رفتار اجتماعات روستایی مطابق ارزش‌ها و هنجارهای مقبول جامعه مهیا گردیده و از الگوهای رفتاری مثبت تبعیت گردد البته تحقق این مهم تابعی از توجه و تاکید بر نظارت غیر رسمی می‌باشد که زمینه تحت نظارت قرار گرفتن رفتار افراد روستایی را فراهم می‌کند. شایسته است آداب و رسوم، مناسک و شاعران مذهبی و قومی را که موجب افزایش گرایش روستاییان به هم‌دیگر شده و اثرات آن خود را در بهبود شاخص‌های اقتصادی نشان می‌دهد تقویت گردد.

منابع

- ازکیا، مصطفی. (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی ایران. انتشارات اطلاعات.
- اکبری، امین. (۱۳۸۳). «بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی - اجتماعی». دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه تهران.
- امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد، صادقی نقدعلی، زهرا، رهبرقاضی، محمودرضا و نوعی‌باغبان، سیدمرتضی. (۱۳۹۲). «بررسی رابطه‌ی مصرفه رسانه‌ای و انسجام اجتماعی (مطالعه موردی جوانان شهر تبریز)». فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی. دوره اول. شماره ۹، صص ۳۱-۹.
- امین بیدختی، علی‌اکبر و نوید شریفی. (۱۳۹۰). «بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی: ارایه یک الگوی نظری». فصلنامه راهبرد یاس. شماره ۲۸. صص ۱۸۵-۱۶۴.
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی نظم. تهران: نشر نی.
- حیدری ساریان، علی؛ مجنوننی توتاخانه، علی (۱۳۹۸). نقش سرمایه روان‌شناختی در ارتقای کارآفرینی روستایی استان آذربایجان شرقی. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۶ (۲۲)، ۹۷-۱۱۸.

حیدری ساربان، وکیل. (۱۳۹۱). «اولویت‌بندی دهستان‌های شهرستان مشگین‌شهر بر حسب سطوح توسعه کشاورزی». فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی. سال ۱۶. شماره ۴۰. ص ۴۲.

خلیلی، محسن. (۱۳۷۹). «آفرینش وفاق کار ویژه بنیادین قانون اساسی». فصلنامه مطالعات ملی. شماره ۲ و ۳. ص ۱۵۴.

زبیری، هدی و زهرا کریمی موغاری. (۱۳۹۲). «اثر انسجام اجتماعی بر توسعه اقتصادی (مطالعه بین کشوری با رویکرد داده‌های تابلویی)». پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی. سال چهارم. شماره چهاردهم. ص ۴۱.

سریع‌القولم، محمود. (۱۳۷۲). عقل و توسعه‌یافتگی؛ تهران. انتشارات صفر.

سلیمانی، محمد. (۱۳۸۷). «نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی، مروری بر مطالعات انجام شده». فصلنامه راهبرد یاس. شماره ۰، ص ۱۶۶.

طالب، مهدی، عبیری موسی، دانش مهر حسین. (۱۳۸۸). بررسی تاثیر انسجام اجتماعی بر مشارکت اجتماعی روستاییان، مطالعه موردی، روستای دشه از توابع شهرستان پاوه. نشریه دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، شماره ۲۷، صص ۹۳-۶۷.

طاهری، شهنام. (۱۳۷۶). توسعه اقتصادی و برنامه ریزی. تهران: نشر آوین.

عظیمی، حسین. (۱۳۷۱). مدارهای توسعه نیافتگی در اقتصاد ایران. تهران: نشر نی.

کاستلز، مانوئل. (۱۳۸۷). عصر اطلاعات: ظهور جامعه شبکه‌ای، جلد یک، ترجمه احد عقیلیان و افشین خاکباز، نشر نو، تهران.

کریم زاده، حسین؛ مجنونی توتاخانه، علی؛ آفتاب، احمد (۱۳۹۷). نقش سرمایه اجتماعی بر مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری؛ مطالعه موردی: شهرستان بناب؛ حوزه آبریز تالاب بین‌المللی قره قشلاق. فصلنامه اکویولوژی تالاب، ۱۰ (۱): ۵-۱۸.

کریمی موغاری، زهرا، ابو نوری اسمعیل، و زبیری، هدی. (۱۳۹۰). «بررسی نقش انسجام اجتماعی در توسعه اقتصادی». فصلنامه برنامه ریزی و بودجه. دوره شانزدهم. شماره ۴. صص ۴۵-۱۷.

کوهی، کمال. (۱۳۸۲). «سنجش میزان مشارکت اقتصادی و اجتماعی روستاییان در طرح‌های عمرانی و بررسی برخی از عوامل موثر بر آن (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان ورزقان)؛ پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی. دانشگاه تبریز.

گل‌شیری اصفهانی، زهرا، خادمی، حسین، صدیقی، رضا و تازه، مهدی. (۱۳۸۸). «تاثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان: مطالعه موردی؛ بخش گندمان شهرستان بروجن». فصلنامه روستا و توسعه. سال ۱۲. شماره ۱. صص ۱۶۷-۱۴۷.

گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۸). راه سوم بازسازی سوسیال دموکراسی؛ ترجمه منوچهر صبوری کاشانی، تهران: تیراژه.

متوسلی، محمود و هدی زبیری. (۱۳۹۲). «انسجام اجتماعی؛ منشا توسعه اقتصادی». فصلنامه توسعه روستایی. دوره پنجم. شماره ۲. صص ۵۶-۵۷.

مجنونی توتاخانه، علی؛ مفرح بناب، مجتبی؛ حامدوران، شیما (۱۳۹۶). تحلیل وضعیت سرمایه اجتماعی در سکونتگاه‌های شهری میانه اندام مطالعه موردی: شهر بناب، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۷ (۴): ۱۹-۳۲.

منظور، داوود و یادی پور، مهدی. (۱۳۸۷). «سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی» فصلنامه راهبرد یاس. شماره ۱۵. ص ۱۵۰.

نظر پور، محمد نقی. (۱۳۸۹). «گستره اثرگذاری فرهنگ اسلامی بر توسعه اقتصادی». فصلنامه علمی و پژوهشی اقتصاد اسلامی. سال دهم. شماره ۳۸. صص ۲۰۰-۱۷۵.

Benga, E., Zobena, A., (2010), Social cohesion in rural areas: services provision community and mobility, European Sociological Review, 27 (3), pp: 1-14 .

Cheong, p., Edwards, R., Goulbourne, H., And Solomos, J., (2007), Rural immigrant, social cohesion and social capital: A Critical Review Social Policy, 27 (1): pp: 24-29 .

Din, M. (2003). Social capital and economic development: A case study of the northern resource management project in Pakistan, The Technical Assistance Programme of the World Bank .

Eastrly, W. (2006). Social cohesion, institution and growth, Economics and Politics, 18 (2), 103-105 .

Ferroni, M., (2008). Development under condition of inequality and distrust: social cohesion in Latin America. International Food policy Research Institute. Discussion Paper, 00177 .

- Heidari-Sareban, V. , & Majnoui-Toutakhaneh, A. (2017). the Role of Livelihood Diversity on the Resilience of rural households living around the Lake Urmia against drought. *Journal of Spatial Analysis Environmental Hazards*, 3 (4), 49-70. doi: 10. 18869/acadpub. jsaeh. 3. 4. 49
- Jaffer, J (2003), Family lobar process, land, and farm crisis in Saskatchewan, *Farm at the crossroad: challenge and resistance*, *British journal Of Sociology*, 20 (3), pp: 137-140 .
- Maloutas, t. & Pantelidou, M. (2004). the glass menagerie of urban governance and social cohesion: concepts and stakes. *International journal of urban and Regional Research*, 28 (2), pp:49:49-65 .
- North, D,C. (2005). *Understanding the process of economic change*, Princeton University Press .
- North, D. C. Joseph, J. W. & Barry, R. (2009). *Violence and social orders: A conceptual Framework for Interpreting Recorded human history*. Cambridge University Press .
- Noth, D,C. (2004). Learning performance. *Perspective economics on politics*, 2 () 2: pp: 75-80 .
- Oxoby, R. J. (2000). *Understanding social inclusion, social cohesion and social capital*: Department of Economics. University of Calgary. Economic Research paper, 9 .
- Peters, K. (2009). *Social interactions in urban parks: stimulating social cohesion? Urban forestry of urban greening*, Wageningen University, the Netherlands .
- Stadlery, J. , (2002), *Participation in a south African village*, *Journal of African studies*, 55 (1) , pp: 84-90. Quark, A. , (2006), *social cohesion, neoliberalism and the entrepreneurial community in rural Saskatchewan*, available on: [http:// www. Sagepubliccaion. com](http://www.Sagepubliccaion.com)
- Stiglitz, J.E. (1998). *More instrument and broader goals: moving toward the post Washington consensus*, Available on line in: [www. org. br. /pdf/73-5. pdf](http://www.org.br/pdf/73-5.pdf) .
- Toth, G. (2011). *Income distribution, social cohesion and value structure public finance focus*, 26, pp: 254-287 .
- Vercelli, F. (2010). *The evolution of inequality and social cohesion in Europe*, Retrieved from [http:// ssrn. Com/ abstract=1922413](http://ssrn.Com/abstract=1922413) or [http://dx. doi. org/10. 2139/ssrn. 1922413](http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1922413) .
- Woolcock, M. (2001). *What distinctive contribution can social cohesion make to development theory, Research and Policy? World Banks OECD Conference, Paris* .